

УДК 316.344.7, 304.444, 331.56

Балакірева О.М., канд. соціол. наук, ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,

Локтєва І.І., канд. соціол. наук, ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ВІДТОРГНЕННЯ НА РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Показано результати порівняння соціокультурних чинників відторгнення на ринку праці в Україні та країнах Західної і Східної Європи. Для порівняння з Україною обрано Німеччину та Польщу, які представляють різні моделі соціального добробуту. На основі вторинного аналізу результатів “Світового дослідження цінностей” здійснено оцінку соціокультурних чинників відторгнення на ринку праці методом багатовимірної логістичної регресії. За результатами багатовимірного аналізу, в Україні значущими соціокультурними чинниками, які збільшують шанси бути відторгненим на ринку праці, є брак міжособистісної довіри, низький рівень освіти та суб’єктивна оцінка очікування того, що старання робота зазвичай не приводить до успіху: для нього потрібні удача та зв’язки.

Ключові слова: відторгнення на ринку праці, соціокультурні чинники, довіра, рівень освіти, багатовимірна логістична регресія.

Сьогодні Україна переживає глибоку системну трансформацію економіки та структурні зміни ринку праці, що ускладнюються воєнним конфліктом на Сході країни. Непроста соціально-економічна ситуація вимагає формування виваженої політики та стратегій сталого розвитку ринку праці, який є соціальним інститутом, що фундаментально впливає на суспільний розвиток і конкурентоспроможність національної економіки. Встановлення механізмів зменшення участі населення на ринку праці є важливим напрямом досліджень і пріоритетною складовою формування політики будь-якої країни.

У макроекономічних дослідженнях приділяють увагу вивченню взаємозв’язків між безробіттям і політикою держави та особливістю функціонування її інститутів (розмір податків, тривалість надання допомоги по безробіттю, обсяг витрат на впровадження активної політики ринку праці, законодавство щодо захисту зайнятості, мінімальна заробітна плата тощо) [1]. Серед чинників недостатності участі на ринку праці визначають соціально-демографічні характеристики людей [2], зокрема, стать або вік. Так, уразливою категорією населення, яка піддається високому ризику безробіття, є молодь [3]. За даними досліджень, в Україні шанси бути зайнятими для жінок є нижчими, ніж для чоловіків [4]. До чинників відторгнення зменшення участі на ринку праці також належать різні аспекти людського капіталу. Високий рівень освіти зменшує ймовірність довготривалого безробіття [5]. Крім того, при зростанні рівня освіти збільшується частка зайнятих як чоловіків, так і жінок [4]. Виявлено зв’язок між суб’єктивною оцінкою стану здоров’я та безробіттям [6]. Іншим важливим чинником

участі на ринку праці є тип населеного пункту, де проживає людина. В Україні сільське населення характеризується вищим рівнем безробіття [7].

Проте формування комплексної політики сталого розвитку ринку праці не обмежено виключно структурно-економічними аспектами його функціонування та демографічними характеристиками населення. Чинники зменшення участі населення на ринку праці містять соціокультурну складову, що включає окремі форми неекономічної участі та культурно-нормативні схеми, які прив'язані до конкретного суспільства [8]. А.Л. Калеберг і А.Б. Соренсон зазначають, що на ринку праці працівники пропонують свою робочу силу роботодавцям в обмін на різні винагороди, пов'язані із зайнятістю, заробітною платою, владою і соціальним статусом [9]. Таким чином, соціокультурні фактори пов'язані з неекономічною мотивацією людей, яка формується на основі людського прагнення до спілкування, схвалення іншими, досягнення статусу та влади тощо [10]. Крім того, дії людей не можуть бути пояснені виключно їх індивідуальними мотивами, а є вплетеними у мережі людських взаємодій [10]. Водночас економічні інститути (чим є ринок праці) не виникають автоматично у незмінній формі, яка зумовлена зовнішніми обставинами, а є “соціально сконструйованими” [11].

Комплексна політика сталого розвитку ринку праці не обмежується виключно структурно-економічними аспектами його функціонування та потребує розуміння соціокультурних чинників. Такі дослідження потребують проведення міжнародних порівнянь з метою встановлення спільних і відмінних чинників недостатності участі населення на ринку праці у різних суспільствах, враховуючи особливості ціннісних орієнтацій і моделі політики соціального добробуту. Наявний досвід досліджень в Україні не містить прикладів встановлення соціокультурних чинників відторгнення на ринку праці в українському суспільстві. Крім того, невідомо, яким чином відрізняються соціокультурні чинники зменшення участі на ринку праці в Україні та країнах західної демократії.

При вивченні браку участі населення на ринку праці доцільно застосовувати концепт соціального відторгнення, використання якого дає можливість включати до аналізу групи, представники яких є безробітними та економічно неактивними. Головним атрибутом соціального відторгнення є брак участі в основних формах діяльності, доступних для більшої частини населення у суспільстві [12; 13]. Соціальне відторгнення перешкоджає доступу індивідів або груп до позицій, які могли б дозволити їм автономно існувати в рамках соціальних стандартів конкретного суспільства. Такою позицією, зокрема, може бути робоче місце з регулярною заробітною платою [14]. Один з координаторів програм, спрямованих на боротьбу з бідністю у країнах Європейського Союзу, Г. Рум (G. Room) висловився про використання концепту соціального відторгнення таким чином: “Там, де громадяни не здатні забезпечити свої соціальні права, вони, як правило, страждають від неблагополуччя, яке підриває їх професійну та соціальну участь. Використання більш “соціального” концепту (соціального відторгнення) дозволяє здійснювати оцінку того, наскільки деякі групи населення позбавлені можливості бути всередині соціальних, професійних кіл і доступу до установ соціального забезпечення, що втілюють сучасне поняття громадянства” [15].

Метою статті є ідентифікація та порівняння соціокультурних чинників відторгнення на ринку праці в Україні та країнах Західної і Східної Європи.

У межах соціокультурного підходу важливе місце посідає концепція П. Бурдье, який виокремив три форми капіталу: економічний, культурний, соціальний [16]. На думку вченого, особливу роль у житті людини відіграє культурний капітал, однією з форм якого є рівень освіти та кваліфікації людини [17]. Незважаючи на те, що рівні освіти та кваліфікації можуть бути визначені як компоненти іншого концепту (людського капіталу), їх можна розглядати, як важливий соціокультурний чинник відторгнення на ринку праці.

Ще одним соціокультурним чинником відторгнення на ринку праці є соціальні зв'язки [18]. Соціальні мережі слугують структурним елементом відтворення соціального капіталу, заснованого на довірі та цінностях, які пов'язують членів мережі та забезпечують здійснення колективних дій [19; 20]. Передумовою добровільного ринкового обміну також є взаємна довіра між його учасниками [21]. Таким чином, довіра може бути значущим чинником відторгнення на ринку праці. При вивченні довіри виокремлюють міжособистісну довіру та довіру до соціальних інститутів [22; 23].

Інтерпретація ринку праці можлива за допомогою вивчення змісту, який його учасники вкладають у свої повсякденні дії [8]. Чинники відторгнення на ринку праці в межах цієї групи пов'язані з тим, що переконання та очікування людини впливають на її майбутню поведінку. Соціальні інститути містять певний культурний елемент, що полягає у створенні загального розуміння (shared understandings), яке дозволяє більш-менш однозначно інтерпретувати правила поведінки та ефективно координувати дії з іншими учасниками ринку [8]. У такому випадку людина є активним суб'єктом відторгнення, оскільки відтворює структуру ринку праці завдяки виконанню певних практик, дозволених згідно з нормами та цінностями конкретного суспільства. Певні стратегії поведінки можуть бути успішними або неуспішними у різних суспільствах. З огляду на це, можна припустити, що чинником відторгнення на ринку праці є суб'єктивне сприйняття людиною того, як їй необхідно діяти, щоб бути залученою до ринку праці або отримати доступ до ресурсів.

Одним із соціокультурних чинників відторгнення на ринку праці є практика використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Користування ІКТ є каталізатором активності громадян на ринку праці та соціальних зв'язків [24]. Інтернет є цільовим засобом і середовищем комунікації для пошуку роботи, тому його невикористання може збільшувати ймовірність виникнення соціального відторгнення.

Розглянута теоретична модель дозволяє сформулювати такі гіпотези дослідження: а) існує зв'язок між довірою до соціальних інститутів і відторгненням на ринку праці; б) є зв'язок між довірою до оточуючих людей і відторгненням на ринку праці; в) зі збільшенням рівня освіти зменшується ймовірність відторгнення на ринку праці; г) регулярність використання Інтернету пов'язана з відторгненням на ринку праці; д) очікування щодо успішності певних форм економічної поведінки пов'язані з відторгненням на ринку праці; е) характер взаємозв'язків між відторгненням на ринку праці та його соціокультурними чинниками в українському суспільстві та суспільствах західної демократії є різним.

Матеріали та методи дослідження. З метою створення інструментарію дослідження та перевірки гіпотез використано об'єднаний масив результатів шостої хвилі Світового дослідження цінностей (World Value Survey 2011) [25]. Під час аналізу порівняно взаємозв'язки між відторгненням на ринку праці та соціокультурними чинниками в Україні й країнах Європейського Союзу. Для порівняння з Україною обрано Німеччину, яка належить до корпоратистської моделі соціального добробуту [26], та Польщу, що входить до групи країн Східної Європи [27]. Аналіз проведено на підвбірці респондентів віком від 18 до 65 років, тобто тих, які на момент опитування з більшою ймовірністю могли бути залученими до ринку праці. Створення інструментарію та аналіз здійснено за допомогою використання програмного забезпечення SPSS.

Для дослідження взаємозв'язків між відторгненням на ринку праці та його потенційними чинниками застосовано метод бінарної та багатовимірної логістичної регресії. За результатами застосування логістичної регресії розраховано відношення шансів (OR) бути відторгненим на ринку праці залежно від різних чинників і довірчі інтервали (CI) для зазначених оцінок.

Регресійний аналіз виконано у кожній країні окремо. Спочатку проведено оцінку взаємозв'язків окремих чинників і залежної змінної – відторгнення на ринку праці. Далі у кожній країні побудовано багатовимірну модель і перевірено взаємозв'язки між відторгненням на ринку праці та чинниками, які виявилися статистично значущими при проведенні двовимірного аналізу хоча б у двох країнах.

Залежною змінною аналізу став бінарний показник **“відторгнення на ринку праці”**, побудований на основі індикатора: *“Ви зараз працюєте, чи ні? Якщо так, скільки приблизно годин на тиждень? Якщо у Вас дві або більше роботи: відповідайте тільки про основну”*, де значення “0” присвоєно тим, хто залучений до ринку праці (працює 30 або більше годин на тиждень; працює менше ніж 30 годин на тиждень; власна справа/бізнес), а “1” – тим, хто відторгнений на ринку праці (безробітний). Інші категорії змінної (пенсіонер/у відставці; непрацююча домогосподарка; студент; інше) перекодовані у системне пропущене.

Як *незалежні змінні* розглянуто такі показники:

а) **“довіра до оточуючих людей”** – бінарний індикатор, виміряний на підставі твердження: *“На Вашу думку, чи можна у цілому довіряти більшості людей, чи слід бути дуже обережним у стосунках з ними?”*, що набуває значення “1”, якщо респондент обрав твердження *“більшості людей можна довіряти”*, та “2”, якщо було обрано формулювання *“треба бути дуже обережним з людьми”*;

б) **“довіра до державних служб”** (соціальних інститутів) – дихотомічна змінна, ідентифікована на підставі твердження: *“Я перерахую різні організації. Скажіть, наскільки Ви довіряєте кожній з них: державні установи”*, де “0” присвоюється тим, хто обрав *“зовсім не довіряю”*, а “1” – тим, хто обрав варіанти *“повністю довіряю”*, *“довіряю певною мірою”*, *“не дуже довіряю”*;

в) **“рівень освіти”** – порядкова змінна, згідно з якою “1” присвоюється тим, хто має освіту початкову або нижче початкової, “2” – тим, хто отримав неповну середню освіту, “3” – тим, хто отримав середню освіту (школа або професійне технічне), “4” ідентифікує тих, хто має середню спеціальну освіту (технікум), “5” – незакінчену ви-

щу освіти (не менше ніж три курси ВНЗ), значення “6” змінна приймає, якщо респондент отримав вищу освіту (4 курси і більше у ВНЗ);

г) **“використання Інтернету”**, яка є порядковою змінною, що виміряна на основі індикатора: *“Люди дізнаються про події у своїй країні та світі з різних джерел. Я зараз назву різні джерела, зазначте, чи користуєтеся Ви ними? Якщо так, то як часто?”*, що набуває значення “1” для тих, хто обрав варіант *“щодня”*, “2” – *“раз на тиждень”*, “3” – *“раз на місяць”*, “4” – *“рідше ніж раз на місяць”* і “5” – *“ніколи”*;

г) **“оцінка успішності форм економічної поведінки”** – дихотомічний показник, обчислений на підставі оцінки полярних тверджень з використанням шкали, що коливається від “1” – *зрештою, старанна робота винагороджується* до “10” – *старанна робота зазвичай не приводить до успіху: для нього потрібні удача та зв'язки*, де значення “0” присвоюється тим, чия оцінка ближча до твердження *“зрештою, старанна робота винагороджується”*, а значення “1” – тим, чия оцінка ближча до твердження *“старанна робота зазвичай не приводить до успіху: для нього потрібні удача та зв'язки”*.

Контрольовані змінні включили суб'єктивну оцінку здоров'я та розмір населеного пункту, а також окремо створену змінну-маркер, що ідентифікує жінок віком від 18 до 24 роки:

д) **“суб'єктивна оцінка здоров'я”** – бінарна змінна, виміряна на підставі твердження: *“У цілому, як Ви зараз оцінюєте своє здоров'я?”*, що набуває значень “0”, коли респондент обрав варіант відповіді *“погано”* та “1” – *“дуже добре”*, *“добре”*, *“задовільне”*;

е) **“жінки віком від 18 до 24 років”** – дихотомічна змінна, обчислена на основі показників *“Це означає, що Вам _____ років”* і *“Стать респондента”*, яка набуває значення “0” для тих, хто є жінкою у віці від 18 до 24 років, і значення “1” – для тих, хто є чоловіком віком від 18 до 65 років або жінкою віком від 25 до 65 років.

е) **“розмір населеного пункту”** – порядкова змінна, ідентифікована на основі індикатора *“Населений пункт (Код розміру населеного пункту)”*, яка приймає такі значення: “1” – менше ніж 2000 осіб; “2” – 2001–5000 осіб; “3” – 5001–10000 осіб; “4” – 10001–20000 осіб; “5” – 20001–50000 осіб; “6” – 50001–100000 осіб; “7” – 100001–500000 осіб; “8” – понад 500001 осіб.

Результати та обговорення. Результати аналізу окремих змінних свідчать, що в усіх країнах статистично значущими чинниками відторгнення на ринку праці є міжособистісна довіра, рівень освіти респондентів, регулярність використання Інтернету та суб'єктивна оцінка здоров'я. Чинниками, пов'язаними з відторгненням на ринку праці в окремих країнах є: а) довіра до державних установ у Польщі; б) розмір населеного пункту в Україні та Польщі. У Німеччині та Україні статистично значущим чинником відторгнення на ринку праці є суб'єктивна оцінка очікувань того, що старанна робота зазвичай винагороджується.

На основі зазначених чинників побудовано багатовимірну модель, за результатами оцінки якої проведено скоригований аналіз. Результати багатовимірного аналізу демонструють, що в Україні відношення шансів бути відторгненим на ринку праці серед респондентів, які вважають, що *“більшості людей можна довіряти”*, знижується на 48% (OR: 0,52; CI: 0,28–0,97) порівняно з тими, хто відповів – *“треба бути дуже*

обережним з людьми”. У Німеччині відношення шансів бути відторгненим на ринку праці для респондентів, які відповіли “більшості людей можна довіряти” зменшується на 67% (OR: 0,33; CI: 0,17–0,66) порівняно з тими, хто обрав варіант “треба бути дуже обережним з людьми”. У Польщі зв'язок між відторгненням на ринку праці та міжособистісною довірою зникає за умови скоригованого аналізу (табл. 1).

Таблиця 1

Зв'язок між відторгненням на ринку праці та різними соціокультурними факторами: результати логістичної бінарної регресії

Чинники відторгнення на ринку праці	Україна OR [95% CI]		Німеччина OR [95% CI]		Польща OR [95% CI]	
	Дво-вимірний аналіз	Багато-вимірний аналіз	Дво-вимірний аналіз	Багато-вимірний аналіз	Дво-вимірний аналіз	Багато-вимірний аналіз
Міжособистісна довіра [реф. кат. – треба бути дуже обережним з людьми]	0,48 [0,27–0,87]	0,52 [0,28–0,97]	0,21 [0,11–0,39]	0,33 [0,17–0,66]	0,28 [0,12–0,67]	0,43 [0,17–1,04]
Довіра до державних установ [реф. кат. – довіряю певною мірою]	1,11 [0,73–1,70]	–	1,21 [0,509–2,89]	–	1,99 [1,11–3,59]	–
Рівень освіти	0,74 [0,66–0,84]	0,85 [0,73–0,97]	0,60 [0,51–0,71]	0,68 [0,57–0,81]	0,59 [0,48–0,71]	0,67 [0,54–0,82]
Використання Інтернету	1,33 [1,17–1,52]	1,14 [0,98–1,32]	1,52 [1,31–1,76]	1,40 [1,17–1,67]	1,36 [1,18–1,56]	1,05 [0,89–1,24]
Оцінка успішності форм економічної поведінки. Старанна робота зазвичай не приводить до успіху: для нього потрібні удача і зв'язки [реф. кат. – старанна робота винагороджується]	0,50 [0,31–0,82]	0,52 [0,31–0,88]	2,17 [1,34–3,51]	2,11 [1,20–3,60]	1,28 [0,76–2,13]	1,08 [0,59–1,76]
Суб'єктивна оцінка здоров'я [реф. кат. – позитивна оцінка]	2,18 [1,16–4,08]	2,10 [1,06–4,13]	7,37 [3,6–14,79]	9,69 [4,32–21,77]	5,67 [2,32–13,82]	3,65 [1,39–9,52]
Розмір населеного пункту	0,79 [0,73–0,86]	0,84 [0,77–0,92]	1,05 [0,93–1,1]	1,00 [0,88–1,14]	0,87 [0,79–0,96]	0,96 [0,87–1,07]
Жінки віком від 18 до 24 років [реф. кат. – жінки та чоловіки віком від 25 до 65 років]	1,48 [0,64–3,40]	–	1,10 [0,33–3,63]	–	1,35 [0,45–4,05]	–

Примітка: Напівжирним виділено значущі коефіцієнти на рівні $p < 0,05$.

Джерело: складено авторами за даними World values survey 1981–2014 longitudinal aggregate v. 20150418. World Values Survey Association. Aggregate File Producer: JDSYSTEMS, Madrid, Spain. URL: www.worldvaluessurvey.org

При побудові багатовимірної моделі рівень освіти залишається значущим соціокультурним чинником відторгнення на ринку праці в Україні, Німеччині та Польщі. Відношення шансів бути відторгненим на ринку праці знижується на 25% в Україні (OR: 0,85; CI: 0,73–0,97), на 32% в Німеччині (OR: 0,68; CI: 0,57–0,81) та на 33% у Польщі (OR: 0,67; CI: 0,54–0,82) при зростанні рівня освіти.

За умови включення до моделі інших змінних, регулярність використання Інтернету є статистично значущим чинником відторгнення на ринку праці тільки в Німеччині, де зниження частоти такої практики збільшує відношення шансів бути в групі відторгнених на ринку праці у 1,40 раза (OR: 1,40; CI: 1,17–1,67). В Україні та Польщі

зв'язок між відторгненням на ринку праці та користуванням Інтернетом зникає при скоригованому аналізі.

Очікування того, що старанна робота зазвичай винагороджується (приводить до успіху), є статистично значущим чинником відторгнення на ринку праці в Україні та Німеччині. В Україні для респондентів, які є більш орієнтованими на вибір твердження про те, що “старанна робота зазвичай не приводить до успіху: для нього потрібні удача і зв'язки” відношення шансів бути відторгненими на ринку праці порівняно з тими, хто обрав варіант “зрештою, старанна робота винагороджується” знижується на 48% (OR: 0,52; CI: 0,31–0,88). Тоді як у Німеччині відношення шансів бути відторгненим на ринку праці серед тих респондентів, які більшою мірою погодилися з тим, що “старанна робота зазвичай не приводить до успіху: для нього потрібні удача і зв'язки”, збільшуються у 2,11 раза порівняно з референтною групою (OR: 2,11; CI: 1,20–3,60). Аналіз соціокультурних чинників відторгнення на ринку праці виявив різний характер взаємозв'язків з ним, а отже, культурну залежність взаємозв'язків.

Результати багатовимірного аналізу показали, що серед змінних, за якими здійснено контроль, статистично значущими чинниками відторгнення на ринку праці є суб'єктивна оцінка здоров'я. Відношення шансів бути відторгненими на ринку праці у тих, хто оцінив здоров'я як “погане”, зростає у 2,10 раза в Україні (OR: 2,10; CI: 1,06–4,13), у 9,69 раза в Німеччині (OR: 9,69; CI: 4,32–21,77) та у 3,65 раза в Польщі (OR: 3,65; CI: 1,39–9,52).

В Україні із збільшенням розміру населеного пункту відношення шансів бути відторгненим на ринку праці зменшуються на 26% (OR: 0,84 CI: 0,77–0,92). За умови проведення скоригованого аналізу та включення інших чинників до моделі такий зв'язок нівелюється у Польщі.

Висновки. На основі багатовимірного аналізу соціокультурних та інших чинників відторгнення на ринку праці емпірично обґрунтовано, що: а) в українському суспільстві шанси бути відторгненим на ринку праці збільшує брак міжособистісної довіри, низький рівень освіти та суб'єктивна оцінка успішності економічної поведінки в межах ринку праці; б) соціокультурні та структурні чинники відторгнення на ринку праці є культурно залежними. У Німеччині для тих, хто вважає, що “старанна робота зазвичай не приводить до успіху: для нього потрібні удача і зв'язки”, шанси бути відторгненим на ринку праці збільшуються. В Україні, навпаки, ті, хто вважає, що “старанна робота зазвичай не приводить до успіху: для нього потрібні удача і зв'язки”, мають нижчі шанси бути відторгненим на ринку праці; в) в Україні розмір населеного пункту залишається статистично значущим чинником відторгнення на ринку праці у випадку включення до аналізу інших змінних.

Список використаних джерел

1. Bassanini A. et al. The determinants of unemployment across OECD countries: Reassessing the role of policies and institutions. *OECD Economic Studies*. 2006. Vol. 42. № 1. P. 7.
2. The Human Capital Report. World Economic Forum. 2013. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_HumanCapitalReport_2013.pdf

3. Лібанова Е. та ін. Національна доповідь про людський розвиток 2011 "Україна: на шляху до соціального залучення". Київ, 2011. 124 с.
4. Оксамитна С., Виноградов О., Малиш Л., Марценюк Т. Молодь України: від освіти до праці: монографія/за ред. С. Оксамитної. Київ: НАУКМА, 2010. 204 с.
5. Kupets O. What is behind stagnant unemployment in Ukraine: the role of the informal sector. 2005.
6. Vambra C., Eikemo T.A. Welfare state regimes, unemployment and health: a comparative study of the relationship between unemployment and self-reported health in 23 European countries. *Journal of Epidemiology and Community Health*. 2009. № 63. P. 92–98.
7. Зайнятість та безробіття за місцем проживання населення. URL: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350809>
8. Радаев В.В. Современные экономико-социологические концепции рынка. *Экономическая социология*. 2008. Т. 9. № 1. С. 20–50.
9. Kalleberg A.L., Sorensen A.B. The sociology of labor markets. *Annual review of sociology*. 1979. P. 351–379.
10. Грановеттер М. Экономические институты как социальные конструкты: рамки анализа. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2004. Т. 7. № 1. С. 76–89.
11. Berger P.L., Luckmann T. The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge. *Penguin UK*, 1991. № 10.
12. Mathieson J. et al. Social Exclusion Meaning, measurement and experience and links to health inequalities. A review of literature. *WHO Social Exclusion Knowledge Network Background Paper*. 2008. Vol. 1.
13. Burchardt T., Le Grand J., Piachaud D. Social exclusion in Britain 1991–1995. *Social Policy & Administration*. 1999. Vol. 33. № 3. P. 227–244.
14. Castells M. The rise of the fourth world. *The Global Transformations Reader*, Blackwell. London, 2000.
15. Room G. Beyond the threshold: the measurement and analysis of social exclusion/University of Bristol. Bristol: The Policy Press, 1995. 266 p.
16. Бурдые П. Формы капитала. Западная экономическая социология: хрестоматия современной классики. *Экономическая социология*. 2002. Т. 3. № 5. С. 60–74.
17. Bourdieu P. The forms of capital (1986). *Cultural theory: An anthology*. 2011. P. 81–93.
18. Koopmans R. Does assimilation work? Sociocultural determinants of labour market participation of European Muslims. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2016. Vol. 42. № 2. P. 197–216.
19. Putnam R.D. Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*. 1995. Vol. 6. № 1. P. 65–78.
20. Демкив О. Социальный капитал: теоретические основания исследования и операциональные параметры. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2004. № 4. С. 99–111.
21. Радаев В.В. Рынок как переплетение социальных сетей. *Российский журнал менеджмента*. 2008. Т. 6. № 2. С. 47–54.
22. Балакірєва О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка інституційної довіри та електоральна активність. *Український соціум*. 2015. № 4. С. 128–142.
23. Sztompka P. Trust: A sociological theory. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

24. Ван Винден В. Конец социальной исключенности? Политика в сфере информационных технологий как ключ к социальной включенности в крупных европейских городах. *Spero. Социальная политика: экспертиза, рекомендации, обзоры*. 2012. № 17. С. 69–84.

25. World values survey 1981–2014 longitudinal aggregate v.20150418. World Values Survey Association. Aggregate File Producer: JDSystems, Madrid, Spain. URL: www.worldvaluessurvey.org

26. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. *John Wiley & Sons*, 2013.

27. Soede A.J., Vrooman J.C., Ferraresi P.M. Unequal Welfare States. Distributive consequences of population ageing in six European countries. 2004. URL: file:///D:/D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/Unequal_welfare_states.pdf

References

1. Bassanini, A. et al. (2006). The determinants of unemployment across OECD countries: Reassessing the role of policies and institutions. *OECD Economic Studies*, 42 (1), 7 [in English]

2. The Human Capital Report (2013). World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_HumanCapitalReport_2013.pdf [in English]

3. Libanova, E. ta in. (2011). *Natsionalna dopovid pro liudskiy rozvytok 2011: "Ukraina: na shliakhu do sotsialnoho zaluchennia"* [The National Human Development Report 2011 "Ukraine: Towards Social Inclusion"]. Kyiv [in Ukrainian]

4. Oksamytna, S., Vynohradov, O., Malys, L., Martseniuk, T. (2010). *Molod Ukrainy: vid osvity do pratsi* [The youth of Ukraine: from education to work]. Kyiv: NaUKMA [in Ukrainian]

5. Kupets, O. (2005). What is behind stagnant unemployment in Ukraine: the role of the informal sector [in English]

6. Bambra, C., Eikemo, T.A. (2009). Welfare state regimes, unemployment and health: a comparative study of the relationship between unemployment and self-reported health in 23 European countries. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 63, 92-98 [in English]

7. *Zainiatist ta bezrobittia za mistsem prozhyvannia naseleennia* [Employment and unemployment by place of residence population]. URL: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350809> [in Ukrainian]

8. Radaev, V.V. (2008). *Sovremennye ekonomiko-sotsiologicheskie kontseptsii rynka* [Contemporary economic sociological concept of market]. *Ekonomicheskaya Sotsiologiya* [Journal of Economic Sociology], 9 (1), 20-50 [in Russian]

9. Kalleberg, A.L., Sorensen, A.B. (1979). The sociology of labor markets. *Annual review of sociology*, 351-379 [in English]

10. Granovetter, M. (2004). *Ekonomicheskie instituty kak sotsial'nye konstrukty: ramki analiza* [Economic Institutions as Social Constructions: A Framework for Analysis]. *JSSA* [The Journal of Sociology and Social Anthropology], 7 (1), 76-89 [in Russian]

11. Berger, P.L., Luckmann, T. (1991). The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge. *Penguin UK*, 10 [in English]

12. Mathieson, J. et al. (2008). Social Exclusion Meaning, measurement and experience and links to health inequalities. A review of literature. *WHO Social Exclusion Knowledge Network Background Paper*, 1 [in English]

13. Burchardt, T., Le Grand, J., Piachaud, D. (1999). Social exclusion in Britain 1991-1995. *Social Policy & Administration*, 33 (3), 227-244 [in English]
14. Castells, M. (2000). The rise of the fourth world. London: The Global Transformations Reader, Blackwell [in English]
15. Room, G. (1995). Beyond the threshold: the measurement and analysis of social exclusion. University of Bristol. Bristol: The Policy Press [in English]
16. Bourdieu, P. (2002). *Formy kapitala. Zapadnaya ekonomicheskaya sotsiologiya: khrestomatiya sovremennoi klassiki* [The forms of capital. Western economic sociology: anthology of contemporary classics]. *Ekonomicheskaya Sotsiologiya [Journal of Economic Sociology]*, 3 (5), 60-74 [in Russian]
17. Bourdieu, P. (2011). The forms of capital (1986). *Cultural theory: An anthology*, 81-93 [in English]
18. Koopmans, R. (2016). Does assimilation work? Sociocultural determinants of labour market participation of European Muslims. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42 (2), 197-216 [in English]
19. Putnam, R.D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of democracy*, 6 (1), 65-78 [in English]
20. Demkiv, O. (2004). *Sotsial'nyi kapital: teoreticheskie osnovaniya issledovaniya i operatsional'nye parametry* [Social capital: theoretical foundations of research and operational settings]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing [Sociology: it's theory, methods, marketing]*, 4, 99-111 [in Russian]
21. Radaev, V.V. (2008). *Rynok kak perepletenie sotsial'nykh setei* [The market as interlocking social networks]. *Rossiiskii zhurnal menedzhmenta [The Russian Management Journal]*, 6 (2), 47-54 [in Russian]
22. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2015). *Dynamika instytutsiinoi doviry ta elektoralna aktyvnist* [Dynamics of institutional trust and electoral activity]. *Ukr. socium [Ukrainian society]*, 4 (55), 128-142 [in Ukrainian]
23. Sztompka, P. (1999). Trust: A sociological theory. Cambridge: Cambridge University Press [in English]
24. Van Vinden, V. (2012). *Konets sotsial'noi isklyuchennosti? Politika v sfere informatsionnykh tekhnologii kak klyuch k sotsial'noi vklyuchennosti v krupnykh evropeiskikh gorodakh* [The end of social exclusion? Information technology policy as the key to social inclusion in major European cities]. *SPERO. Sotsial'naya politika: ekspertiza, rekomendatsii, obzory* [SPERO. Social Policy: Expertise, Recommendations, Overviews], 17, 69-84 [in Russian]
25. World values survey 1981-2014 longitudinal aggregate v.20150418. World Values Survey Association. Aggregate File Producer: JDSystems, Madrid SPAIN. URL: www.worldvaluessurvey.org [in English]
26. Esping-Andersen, G. (2013). The three worlds of welfare capitalism. *John Wiley & Sons* [in English]
27. Soede, A.J., Vrooman, J.C., Ferraresi, P.M. (2004). Unequal Welfare States. Distributive consequences of population ageing in six European countries. URL: file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/Unequal_welfare_states.pdf [in English]

Отримано 21.02.17

Балакирева О.Н., канд. социол. наук, заведующий отделом мониторинговых исследований социально-экономических трансформаций ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, глава правления ООО “Украинский институт социальных исследований имени Александра Яременко”, ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, e-mail: bon@ief.org.ua, bon.smc@gmail.com,
Локтева И.И., канд. социол. наук, научный сотрудник отдела мониторинговых исследований социально-экономических трансформаций ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, e-mail: iryna.lokteva@gmail.com

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ ОТТОРЖЕНИЯ НА РЫНКЕ ТРУДА В УКРАИНЕ И СТРАНАХ ЗАПАДНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Показаны результаты сравнения социокультурных факторов отторжения на рынке труда в Украине и странах Западной и Восточной Европы. Для сравнения с Украиной выбраны Германия и Польша, представляющие разные модели социального благополучия. На основе вторичного анализа результатов “Всемирного обзора ценностей” исследована многомерная логистическая регрессия. По результатам многомерного анализа, в Украине значимыми социокультурными факторами, увеличивающими шансы быть отверженным на рынке труда, являются недостаток межличностного доверия, низкий уровень образования и субъективная оценка ожидания того, что старательная работа обычно не приводит к успеху: для него нужны удача и связи.

Ключевые слова: отторжение на рынке труда, социокультурные факторы, доверие, уровень образования, многомерная логистическая регрессия.

Balakireva O.M., PhD. (Sociology), head of department for monitoring-based research of social and economic transformations, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, head of the board, Ukrainian Institute for Social Research after Oleksandr Yaremenko, 26 Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, e-mail: bon@ief.org.ua, bon.smc@gmail.com,
Lokteva I.I., PhD. (Sociology), research fellow, department for monitoring-based research of social and economic transformation, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, 26 Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, e-mail: iryna.lokteva@gmail.com

SOCIOCULTURAL FACTORS OF LABOR MARKET EXCLUSION IN UKRAINE AND COUNTRIES OF WESTERN AND EASTERN EUROPE

The paper presents the results of the sociocultural factors analysis for labor market exclusion in Ukraine and the countries of Western and Eastern Europe. For comparison with Ukraine Germany and Poland were chosen. The selected countries have different systems of value orientations and welfare models. The research source is database of the World Values Survey (2011-2012). The analysis method is logistic regression. The results of the analysis showed that the nature of relationship between labor market exclusion and its socio-cultural factors is culturally dependent. The analysis of binary logistic regression demonstrated that in all countries the interpersonal trust, level of education, frequency of Internet use and subjective health evaluation are statistically significant factors for labor market exclusion. In Ukraine and Poland an extension of the settlement size reduces chances for labor market exclusion. But the results of multivariate logistic regression analysis showed that inclusion of other factors to the model eliminates the aforementioned effect in Poland. A judgment concerning successful strategy of behavior within labor market is the statistically significant factor for Germany and Ukraine. But, in Germany the chances of being excluded from the labor market are increased for those who believe that "hard work does not generally bring success – it is more a matter of luck and connections". In Ukraine this factor has the opposite effect: those, who agreed that the 'luck and connections' are needed for getting success have less chances of being excluded from the labor market. Keywords: labor market exclusion, sociocultural factors, trust, education level, multivariate logistic regression.